

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Тома Аквінський
ДИСПУТАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПРО ІСТИНУ

Питання X. ПРО УМ

Артикул перший

*Чи є ум, оскільки в нього вміщують образ Трійці,
сутністю душі?*¹

Thomas de Aquino
QUAESTIONES DISPUTATAE DE VERITATE

Quaestio X. DE MENTE

Articulus primus

Utrum mens prout in ea ponitur imago Trinitatis sit essentia animae

© О. Хома, переклад, 2015

¹ Переклад з латинського оригіналу здійснено Олегом Хомою за виданням Sancti Thomae Aquinatis Opera omnia, iussu Leonis XIII P.M. edita. T. 22, Quaestiones disputatae de veritate. Vol. 2. Romae: Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide, 1972, p. 295–299 (далі – Editio Leonina). Паралельний оригінальний текст, підготовкою якого маємо завдячувати ретельності Ніколетти Гриценко, Аміни Кхелуфі й Дарії Овдієнко, наводиться за цим же виданням.

Актуальність X книги *Quaestiones disputatae de veritate* для сучасної української філософії

Твір «Диспутаційні питання про істину» є узагальненням викладацької діяльності св. Томи Аквінського в Паризькому університеті (1256–1259), зокрема Питання X «Про ум» стало результатом диспутів 1257–1258 навчального року. Чому це питання, що незмінно привертає неабияку увагу дослідників, є особливо актуальним для сучасної української філософії? Справа в тому, що наше сьогодні – унікальний час засвоєння вітчизняною філософською спільнотою тих історичних епох, вчень, сюжетів тощо, з якими вона має справу якщо не взагалі вперше, то, скажімо так, "ледь не вперше". Відтак актуалізується величезна кількість іншомовних термінів, які взагалі не мають українських відповідників (йдеться про т.зв. «стратегічні лакуни») або мають відповідники відносно невдалі, запозичені у випадковий спосіб, а тому неспроможні ані виразити логіку того чи того філософського вчення, ані узгодитися з вимогами української мови. Філософські дослідження в сучасній Україні дуже часто містять украй істотний перекладацький, термінознавчий і лексикографічний компоненти. І ця тенденція продовжиться, судячи з усього, адже нам потрібно ще багато чого відкрити, засвоїти й лексикографічно описати: чимало засадових сюжетів світової філософської думки або ніколи досі не ставали для вітчизняних колег предметом осмислення, або ставали, вельми рідко. Показовою в цьому плані є кількарічна праця над українським виданням Європейського словника філософій, в результаті якої істотно збагатилася передовсім українська філософська термінологія.

Зазначене збагачення, втім, виражається не лише в неологізмах. Інколи воно виявляється як переосмислення усталених і, здавалось би, беззаперечних термінологічних рішень. Наприклад, саме таким є випадок неприпустимо багатозначного українського терміна «розум», що інколи майже втрачає семантичну визначеність і застосовується як відповідник надзвичайно розмаїтого спектру іншомовних аналогів, як класичних, так і сучасних. Багато в чому неповним є корпус українських термінів, покликаних відображати термінологію схоластики. Кількість таких прикладів величезна, вони неодмінно присутні ледь не в кожній історико-філософській царині.

*Надто помітна неповнота термінологічних ресурсів виявляється, зокрема, в тому, що ми нерідко позбавлені можливості прийнятного перекладу іншомовних (передовсім – сучасних) філософських термінів, які мають тривалу власну історію. Перекладачі намагаються передати той чи той окремий аспект ужитку, застосовуючи щоразу нові відповідники, натомість історична тяглість терміна, потенційна основа єдності його значень, випадає з кола їхньої уваги, оскільки ці історичні сюжети або залишаються для нас узагалі не артикульованими, або артикульованими фрагментарно, що лише заплутує справу. Тут класичним прикладом можуть слугувати наші некритично вибудовані за російськими лекалами відповідники гносеологічних термінів Канта (*Vernunft, Verstand, Gemüt* тощо), вельми локальні за слововжитком і тому неспроможні вписати Канта в контекст філософських дискусій його епохи й, понад те, не надто узгоджені з*

правилами українського слововжитку. Досить згадати класичний чотирикутник «судження (*Urteil*) – розсудок/розсуд (*Verstand*) – розуміти (*verstehen*) – розум (*Vernunft*)».

Втім, той твір св. Томи, з першим підрозділом якого ми пропонуємо читачеві ознайомитися нижче, безпосередньо пов'язаний із іншим сюжетом – з українським перекладом вельми важливого словосполучення *philosophy of mind* (найпоширеніший зараз і не вельми прийнятний відповідник – «філософія свідомості»), яке є надзвичайно важливим і широко вживаним, адже позначає одну з найважливіших царин сучасних філософських досліджень. Ми вже наголошували, що відсутність вдалого перекладу *mind* зумовлено не якоюсь особливою багатозначністю цього терміна (особливо у філософському вжиткові), а тим, що ми «через суворий цейтнот, зумовлений потребою вже зараз долучитися до вельми впливового й цікавого напряму світової філософії, змушені розв'язувати проблему, яка потребує вельми тривалого часу. Проблема ця не так у *mind*, як у *mens*. Коротко кажучи – у відсутності напрацьованих термінологічних засобів для надійного перекладу українською того масиву західних філософських текстів, у яких ідеться передовсім про латинське слово. [...] Адже *mind* – термін давній, глибоко історичний, який воленс-ноленс несе в собі весь спектр своїх історичних конотацій. Хай би як ми воліли обмежитися “лише” сучасною філософією, з цього бажання не вийде переконливого результату, бо деякі терміни живуть довго й їхнє вживання зовсім не випадкове.» (Філософська думка, 2015, № 5, с. 87).

Нині ми пропонуємо читачеві унікальний матеріал, покликаний частково заповнити ту «стратегічну лакуну», що заважає нам досягти до історичного змісту *mens/mind*. *De mente* ніколи не перекладався ані українською, ані російською. Цей текст цілковито присвячений *mens* і тому унеможливорює змішування останнього в перекладі з «близькими» аналогами (*intellectus*, *intelligentia*, *ratio*, *anima*, *animus*, *spiritus*); з-поміж цих аналогів у творі відсутній хіба *ingenium* (не вельми характерний для св. Томи), що ми плануємо в майбутньому виданні повного українського перекладу *De mente* компенсувати через коментарі й переклад контекстів *mens/ingenium*, спеціально обраних у творах інших авторів.

Принагідно слід зазначити, що робота над перекладом, дослідженням, коментуванням і виданням *De mente* розпочалася в серпні 2015. Йдеться про дослідницький проект у межах Центру філософської текстології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, підтриманий Інститутом релігійних наук св. Томи Акваїнського. Твір має вийти друком у видавництві «Кайрос» 2018 року. Дослідницьку групу нині складають Олег Хома, Андрій Баумейстер, Ніколетта Гриценко, Аміна Кхелуфі й Дарія Овдієнко.

Олег Хома

QUAESTIO DECIMA DE MENTE*

1. *Utrum mens prout in ea ponitur imago Trinitatis sit essentia animae.*
2. *Utrum in mente sit memoria.*
3. *Utrum memoria distinguatur ab intelligentia sicut potentia a potentia.*
4. *Utrum mens cognoscat res materiales.*
5. *Utrum mens nostra possit cognoscere materialia in singulari.*
6. *Utrum mens humana cognitionem accipiat a sensibilibus.*
7. *Utrum in mente sit imago Trinitatis secundum quod materialia cognoscit.*
8. *Utrum mens se ipsam per essentiam cognoscat aut per aliquam speciem.*
9. *Utrum mens nostra cognoscat habitus in anima existentes per essentiam suam.*
10. *Utrum aliquis possit scire se habere caritatem.*
11. *Utrum mens in statu viae possit videre Deum per essentiam.*
12. *Utrum Deum esse sit per se notum menti humanae.*
13. *Utrum per naturalem rationem possit cognosci Trinitas personarum.*

Articulus primus

Quaestio est de mente ⁽²⁾in qua est imago Trinitatis. ⁽³⁾Et primo quaeritur ⁽⁴⁾utrum mens, ⁽⁵⁾prout in ea ponitur imago Trinitatis, ⁽⁶⁾sit essentia animae vel aliqua potentia

eius. ⁽¹⁾Et videtur quod sit ipsa essentia animae ⁽²⁾quia Augustinus dicit IX De Trinitate ⁽³⁾quod «mens et spiritus non relative dicuntur ⁽⁴⁾sed essentiam demonstrant», ⁽⁵⁾non nisi essentiam animae; ⁽⁶⁾ergo mens est ipsa animae essentia.

2. ⁽⁷⁾Praeterea, diversa genera potentiarum animae ⁽⁸⁾non uniuntur nisi in essentia; ⁽⁹⁾sed appetitivum et intellectivum sunt ⁽¹⁰⁾diversa genera potentiarum animae; ⁽¹¹⁾ponuntur enim in fine I De anima ⁽¹²⁾quinque genera communissima potentiarum animae, ⁽¹³⁾scilicet vegetativum, sensitivum, appetitivum, ⁽¹⁴⁾motivum secundum locum et intellectivum; ⁽¹⁵⁾cum ergo mens comprehendat in se intellectivum et appetitivum, ⁽¹⁶⁾quia in mente ponitur ab Augustino intelligentia et voluntas, ⁽¹⁷⁾videtur quod non sit mens aliqua potentia ⁽¹⁸⁾sed ipsa essentia animae.

3. ⁽¹⁹⁾Praeterea, Augustinus XI De civitate Dei dicit ⁽²⁰⁾quod nos sumus ad imaginem Dei in quantum ⁽²¹⁾sumus, novimus nos esse ⁽²²⁾et amamus utrumque; ⁽²³⁾in IX vero De Trinitate assignat imaginem Dei in nobis ⁽²⁴⁾secundum mentem, notitiam et amorem; ⁽²⁵⁾cum ergo amare sit actus amoris ⁽²⁶⁾et nosse sit actus notitiae, ⁽²⁷⁾videtur quod esse sit actus mentis; ⁽²⁸⁾sed esse est actus essentiae; ⁽²⁹⁾ergo mens est ipsa essentia animae. 30

4. ⁽³⁰⁾Praeterea, eadem ratione invenitur mens in angelo et in nobis; ⁽³¹⁾sed ipsa essentia angeli est mens eius, ⁽³²⁾unde Dionysius frequenter ⁽³³⁾angelos nominat divinas vel intellectuales mentes; ⁽³⁴⁾ergo etiam et mens nostra ⁽³⁵⁾est ipsa essentia animae. 35

* Латинський оригінал розбито на стовпчики й рядки згідно із Editio Leonina. Розташування тексту в українському перекладі приблизно відповідає оригіналові, хоча повної відповідності рядків зазвичай досягнути неможливо. Тому ми запровадили додаткову систему нумерації (арабські цифри в дужках у верхньому регістрі), яка фіксує точні межі повністю еквівалентних фрагментів у латинському й українському текстах (в кожному стовпчику оригіналу ця додаткова нумерація автономна і має співвідноситися з аналогічною нумерацією відповідного стовпчика перекладу; цифра вгорі сторінки оригіналу вказує номер відповідної сторінки з Editio Leonina). Додаткова нумерація дасть змогу вітчизняним дослідникам цитувати текст св. Томи за українським перекладом, безпомилково посилаючись на відповідні сторінку й рядок *Editio Leonina*. Тим, хто недостатньо володіє латиною, ця система дасть змогу швидко визначити латинський термін чи зворот, що відповідають тим чи тим українським аналогам.

Подібну систему було успішно застосовано в попередньому виданні, підготовленому під егідою Центру філософської текстології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка: «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень. Київ: Дух і літера, 2014.

ПИТАННЯ ДЕСЯТЕ

ПРО УМ

1. Чи є ум, оскільки в нього вміщують образ Трійці, сутністю душі?
2. Чи перебуває в умі пам'ять?
3. Чи відрізняється пам'ять від інтелекції як одна потенція від іншої?
4. Чи пізнає ум матеріальні речі?
5. Чи може наш ум пізнавати матеріальні [речі] в їхній одиничності?
6. Чи отримує ум пізнання від чуттєвих [речей]?
7. Чи перебуває образ Трійці в умі, оскільки той пізнає матеріальні [речі]?
8. Через свою сутність пізнає ум самого себе чи через якийсь вид?
9. Чи через свою сутність пізнає наш ум ті габітуси, що існують у душі?
10. Чи може хтось знати, що має благодать?
11. Чи може ум, що перебуває в дорозі, бачити Бога в Його сутності?
12. Чи є буття Бога відомим із самого себе людському умові?
13. Чи може Трійці Осіб пізнаватися природною рацією?

Артикул перший

1. Питання про ум, ⁽²⁾в якому перебуває образ Трійці. ⁽³⁾І, по-перше, шукається, ⁽⁴⁾чи ум, ⁽⁵⁾оскільки в ньому покладають образ Трійці, ⁽⁶⁾є сутністю душі, а чи якоюсь потенцією

її. ⁽¹⁾І видається, що він – сама сутність душі, ⁽²⁾бо Августин каже в IX [книзі трактату] про Трійцю, ⁽³⁾що «[терміни] ум і дух говоряться не відносно, ⁽⁴⁾а вказують на сутність», ⁽⁵⁾і то на жодну, окрім лише сутності душі; ⁽⁶⁾отже, ум є сама сутність душі.

2. ⁽⁷⁾Далі, різні роди потенцій душі ⁽⁸⁾не поєднуються ніде, окрім як лише в сутності. ⁽⁹⁾Однак потягове й інтелективне – ⁽¹⁰⁾різні роди потенцій душі: ⁽¹¹⁾адже наприкінці I [книги] про Душу подано ⁽¹²⁾п'ять найзагальніших родів потенцій душі, ⁽¹³⁾а саме вегетативна, чуттєва, потягова, ⁽¹⁴⁾переміщувальна й інтелективна. ⁽¹⁵⁾А по тому, оскільки ум містить у собі інтелективну й потягову [здатності], ⁽¹⁶⁾бо Августин саме в ум покладає інтелекцію й волю, ⁽¹⁷⁾здається, що ум є не якоюсь потенцією, ⁽¹⁸⁾а самою сутністю душі.

3. ⁽¹⁹⁾Далі, у книзі XI Про град Божий [розд. 26] Августин каже, ⁽²⁰⁾що за образом Божим ми є остільки, ⁽²¹⁾оскільки ми є, знаємо, що ми є, ⁽²²⁾і любимо те й інше; ⁽²³⁾у IX же книзі Про Трійцю [розд. 12] він означає образ Божий у нас ⁽²⁴⁾через ум, пізнання й любов. ⁽²⁵⁾Оскільки ж любити – акт любові, ⁽²⁶⁾а знати – акт пізнання, ⁽²⁷⁾видається, що бути – акт ума. ⁽²⁸⁾Але бути – акт сутності. ⁽²⁹⁾Отже, ум є самою сутністю душі.

4. ⁽³⁰⁾Далі, в ангелові й у нас ум знаходиться з однієї й тієї ж підстави. ⁽³¹⁾Але власною сутністю ангела є його ум. ⁽³²⁾Звідси Діонісій [порівн. *De div. nom.*, cap. 4, § 8, cap. 5, § 3 et cap. 11, § 2] часто ⁽³³⁾називає ангелів божественними або інтелектуальними умами. ⁽³⁴⁾Отже, також і наш ум ⁽³⁵⁾є самою сутністю душі.

5. ⁽¹⁾Praeterea, Augustinus dicit in X De Trinitate quod ⁽²⁾«memoria, intelligentia et voluntas sunt ⁽³⁾una mens, una essentia, una vita»; ⁽⁴⁾ergo sicut vita ad essentiam animae pertinet, ⁽⁵⁾ita et mens.

6. ⁽⁶⁾Praeterea, accidens non potest esse ⁽⁷⁾principium substantialis distinctionis; ⁽⁸⁾sed homo substantialiter distinguitur a brutis ⁽⁹⁾in hoc quod habet mentem; ⁽¹⁰⁾ergo mens non est aliquid accidens; ⁽¹¹⁾sed potentia animae est proprietas eius, secundum Avicennam, ⁽¹²⁾et sic est de genere accidentis; ⁽¹³⁾ergo mens non est potentia ⁽¹⁴⁾sed est ipsa essentia animae.

7. ⁽¹⁵⁾Praeterea, ab una potentia non egrediuntur ⁽¹⁶⁾diversi actus secundum speciem; ⁽¹⁷⁾sed a mente egrediuntur ⁽¹⁸⁾diversi actus secundum speciem, ⁽¹⁹⁾scilicet memorari, intelligere et velle, ⁽²⁰⁾ut patet per Augustinum; ⁽²¹⁾ergo mens non est aliqua potentia animae ⁽²²⁾sed ipsa essentia eius.

8. ⁽²³⁾Praeterea, una potentia non est subiectum alterius potentiae; ⁽²⁴⁾sed mens est imaginis subiectum ⁽²⁵⁾quae consistit in tribus potentiis; ⁽²⁶⁾ergo mens non est potentia sed ipsa essentia animae.

9. ⁽²⁷⁾Praeterea, nulla potentia comprehendit in se plures potentias; ⁽²⁸⁾sed mens comprehendit intelligentiam et voluntatem; ⁽²⁹⁾ergo non est potentia sed essentia.

⁽³⁰⁾**SED CONTRA**, anima non habet alias partes ⁽³¹⁾nisi suas potentias; ⁽³²⁾sed mens est quaedam pars animae superior, ⁽³³⁾ut Augustinus dicit in libro De Trinitate; ⁽³⁴⁾ergo mens est potentia animae.

2. ⁽³⁵⁾Praeterea, essentia animae communis est omnibus potentiis ⁽³⁶⁾quia omnes in ea radican- tur; ⁽³⁷⁾sed mens non est communis omnibus potentiis ⁽³⁸⁾quia dividitur contra sensum; ⁽³⁹⁾ergo mens non est ipsa essentia animae.

3. ⁽⁴⁰⁾Praeterea, in essentia animae non est accipere supremum et infimum; ⁽⁴¹⁾sed in mente

est supremum et infimum: ⁽¹⁾dividit enim Augustinus mentem in superiorem et inferiorem rationem; ⁽²⁾ergo mens est potentia animae, ⁽³⁾non essentia.

4. ⁽⁴⁾Praeterea, essentia animae est principium vivendi; ⁽⁵⁾sed mens non est principium vivendi ⁽⁶⁾sed intelligendi; ⁽⁷⁾ergo mens non est ipsa essentia animae ⁽⁸⁾sed potentia eius.

5. ⁽⁹⁾Praeterea, subiectum non praedicatur de accidente; ⁽¹⁰⁾sed mens praedicatur de memoria, intelligentia et voluntate, ⁽¹¹⁾quae sunt in essentia animae sicut in subiecto; ⁽¹²⁾ergo mens non est essentia animae.

6. ⁽¹³⁾Praeterea, secundum Augustinum in libro De Trinitate, ⁽¹⁴⁾anima non est ad imaginem secundum se totam ⁽¹⁵⁾sed secundum aliquid sui; ⁽¹⁶⁾est autem ad imaginem secundum mentem; ⁽¹⁷⁾ergo mens non nominat totam animam ⁽¹⁸⁾sed aliquid animae.

7. ⁽¹⁹⁾Praeterea, nomen mentis ex eo quod meminit sumptum esse videtur; ⁽²⁰⁾sed memoria designat aliquam potentiam animae; ⁽²¹⁾ergo et mens, et non essentiam.

⁽²²⁾**RESPONSIO.** Dicendum quod nomen mentis a mensurando est sumptum; ⁽²³⁾res autem uniuscuiusque generis mensurantur per id ⁽²⁴⁾quod est minimum et principium primum in suo genere, ⁽²⁵⁾ut patet in X Metaphysicae; ⁽²⁶⁾et ideo nomen mentis hoc modo dicitur in anima ⁽²⁷⁾sicut et nomen intellectus: ⁽²⁸⁾solum enim intellectus accipit cognitionem de rebus ⁽²⁹⁾quasi mensurando eas ad sua principia. ⁽³⁰⁾Intellectus autem, cum dicatur per respectum ad actum, ⁽³¹⁾potentiam animae designat: ⁽³²⁾virtus enim sive potentia est medium ⁽³³⁾inter essentiam et operationem, ut patet per Dionysium in Caelestis hierarchiae XI capitulo. ⁽³⁴⁾Quia vero rerum essentiae sunt nobis ignotae, ⁽³⁵⁾virtutes autem earum innotescunt nobis per actus, ⁽³⁶⁾utimur frequenter nominibus

5. ⁽¹⁾Далі, Августин каже у X книзі Про Трійцю [розд. 11], що ⁽²⁾«пам'ять, інтелігенція й воля є ⁽³⁾одним умом, однією сутністю, одним життям»; ⁽⁴⁾отже, оскільки життя належить сутності душі, ⁽⁵⁾остільки ж і ум.

6. ⁽⁶⁾Далі, акцидент не може бути ⁽⁷⁾принципом субстанційного розрізнення; ⁽⁸⁾але людина субстанційно відрізняється від тварин ⁽⁹⁾тим, що має ум; ⁽¹⁰⁾отже, ум не є якимось акцидентом; ⁽¹¹⁾але потенція душі, за Авіценою [*De anima* V, 7], є її властивістю: ⁽¹²⁾і, таким чином, належить до роду акцидентів; ⁽¹³⁾отже, ум є не потенцією, ⁽¹⁴⁾а самою сутністю душі.

7. ⁽¹⁵⁾Далі, від однієї потенції не походять ⁽¹⁶⁾акти, різні за видом; ⁽¹⁷⁾але від ума походять ⁽¹⁸⁾різні за видом акти, ⁽¹⁹⁾як-от пам'ятати, розуміти й воліти, ⁽²⁰⁾це в Августина є явним; ⁽²¹⁾отже, ум є не якоюсь потенцією душі, ⁽²²⁾а самою її сутністю.

8. ⁽²³⁾Далі, одна потенція не є суб'єктом іншої потенції; ⁽²⁴⁾але ум є суб'єктом образу, ⁽²⁵⁾що полягає в трьох потенціях; ⁽²⁶⁾отже, ум є не потенцією, а самою сутністю душі.

9. ⁽²⁷⁾Далі, жодна потенція не містить у собі кількох потенцій; ⁽²⁸⁾але ум містить інтелігенцію й волю; ⁽²⁹⁾отже, він є не потенцією, а сутністю.

⁽³⁰⁾АЛЕ, УСУПЕРЕЧ ЦЬОМУ, душа не має інших частин, ⁽³¹⁾окрім своїх потенцій; ⁽³²⁾однак ум є деякою вищою частиною душі, ⁽³³⁾як каже Августин у книзі Про Трійцю [XII, 3]; ⁽³⁴⁾отже, ум є потенцією душі.

2. ⁽³⁵⁾Далі, сутність душі є спільною всім потенціям, ⁽³⁶⁾оскільки всі вони закорінені в ній; ⁽³⁷⁾але ум не є спільним усім потенціям, ⁽³⁸⁾оскільки відрізняється від чуття; ⁽³⁹⁾отже, ум не є самою сутністю душі.

3. ⁽⁴⁰⁾Далі, у сутності душі неприпустимі вище й нижче; ⁽⁴¹⁾але в умі

є вище й нижче: ⁽¹⁾справді, Августин розділяє ум на вищу й нижчу рацію; ⁽²⁾отже, ум є потенцією душі, ⁽³⁾а не [її] сутністю.

4. ⁽⁴⁾Далі, сутність душі є принципом життя; ⁽⁵⁾але ум є принципом не життя, ⁽⁶⁾а розуміння; ⁽⁷⁾отже, ум є не самою сутністю душі, ⁽⁸⁾а її потенцією.

5. ⁽⁹⁾Далі, суб'єкт не предикуюється від акцидента; ⁽¹⁰⁾але ум предикуюється від пам'яті, інтелігенції й волі, ⁽¹¹⁾які перебувають у сутності душі як у суб'єкті; ⁽¹²⁾отже, ум не є сутністю душі.

6. ⁽¹³⁾Далі, згідно з Августином у II книзі Про Трійцю [XII, 4 і XV, 7], ⁽¹⁴⁾душа є «за образом [Божим]» не вся як ціле, ⁽¹⁵⁾а через щось, [приналежне] їй; ⁽¹⁶⁾але ж «за образом [Божим]» вона є через ум; ⁽¹⁷⁾отже, умом називається не вся душа, ⁽¹⁸⁾а щось у душі.

7. ⁽¹⁹⁾Далі, ім'я «*mens*» [ум] видається таким, що узятє від того, що «*mementum*» [пам'ятає]; ⁽²⁰⁾але пам'ять позначає деяку потенцію душі; ⁽²¹⁾отже, і «*mens*» [позначає деяку потенцію душі], а не сутність.

⁽²²⁾ВІДПОВІДАЮ. Скажемо, що ім'я «*mens*» [ум] узятє від *mensurando* [вимірювати]; ⁽²³⁾але речі будь-якого роду вимірюються тим, ⁽²⁴⁾що у своєму роді є найменшим і першим принципом, ⁽²⁵⁾як це явно видно з X [книги] Метафізики; ⁽²⁶⁾ось чому ім'я «*mens*» стосовно душі висловлюють ⁽²⁷⁾так само, як і ім'я «інтелект»: ⁽²⁸⁾бо сам лише інтелект отримує пізнання від речей, ⁽²⁹⁾немовби примірюючи їх до своїх принципів. ⁽³⁰⁾Але ж інтелект, оскільки про нього говориться стосовно акту, ⁽³¹⁾позначає потенцію душі: ⁽³²⁾потуга ж або потенція є середнім ⁽³³⁾між сутністю та діянням, як це явно видно в Діонісія, розд. XI, глав. XI Небесної ієрархії [§ 2]. ⁽³⁴⁾Та оскільки сутності речей нам невідомі, ⁽³⁵⁾а потуги їхні стають для нас знаними через [їхні] акти, ⁽³⁶⁾ми часто застосовуємо імена

115 virtutum vel potentiarum ⁽¹⁾ad essentias designandas. ⁽²⁾Sed quia nihil notificatur ⁽³⁾nisi ex hoc quod est sibi proprium, ⁽⁴⁾oportet quod, cum aliqua essentia designatur per suam potentiam, ⁽⁵⁾quod designetur per potentiam sibi propriam.

120 ⁽⁶⁾In potentiis autem hoc communiter invenitur ⁽⁷⁾quod illud quod potest in plus ⁽⁸⁾potest in minus ⁽⁹⁾sed non convertitur, ⁽¹⁰⁾sicut qui potest ferre mille libras ⁽¹¹⁾potest ferre centum, ut dicitur in I Caeli et mundi; ⁽¹²⁾et ideo si aliqua res

125 per suam potentiam debeat designari, ⁽¹³⁾oportet quod designetur per ultimum potentiae suae; ⁽¹⁴⁾anima autem quae est in plantis ⁽¹⁵⁾non habet nisi infimum gradum inter potentias animae, ⁽¹⁶⁾unde ab ea denominatur ⁽¹⁷⁾cum dicitur nutritiva vel

130 vegetabilis; ⁽¹⁸⁾anima autem bruti pertingit ad altiorem gradum, ⁽¹⁹⁾scilicet qui est sensus, ⁽²⁰⁾unde ipsa anima vocatur sensitiva ⁽²¹⁾vel quandoque etiam sensus; ⁽²²⁾sed anima humana pertingit ad altissimum gradum inter potentias animae ⁽²³⁾et

135 ex hoc denominatur, ⁽²⁴⁾unde dicitur intellectiva ⁽²⁵⁾et quandoque etiam intellectus, ⁽²⁶⁾et similiter mens ⁽²⁷⁾in quantum scilicet ex ipsa nata est effluere talis potentia, ⁽²⁸⁾quod est sibi proprium prae aliis animabus.

140 ⁽²⁹⁾Patet ergo quod mens in anima nostra dicit illud ⁽³⁰⁾quod est altissimum in virtute ipsius; ⁽³¹⁾unde cum secundum id quod est altissimum in nobis divina imago invenitur in nobis, ⁽³²⁾imago non pertinebit ad essentiam animae nisi secundum mentem ⁽³³⁾prout nominat altissimam potentiam eius: ⁽³⁴⁾et sic mens, prout in ea est imago, ⁽³⁵⁾nominat potentiam animae et non essentiam; ⁽³⁶⁾vel si nominat essentiam, ⁽³⁷⁾hoc non est nisi in quantum ab ea fluit talis potentia.

150 1. ⁽³⁸⁾Ad primum igitur dicendum ⁽³⁹⁾quod mens non dicitur significare essentiam ⁽⁴⁰⁾secundum

quod essentia contra potentiam dividitur, ⁽¹⁾sed secundum quod essentia absoluta dividitur ⁽²⁾contra id quod relative dicitur; ⁽³⁾et sic mens dividitur contra notitiam sui ⁽⁴⁾in quantum per notitiam mens ad se ipsam refertur, ⁽⁵⁾ipsa vero mens dicitur absolute. — ⁽⁶⁾Vel potest dici quod mens accipitur ab Augustino ⁽⁷⁾secundum quod significat essentiam animae ⁽⁸⁾simul cum tali potentia. 155 160

2. ⁽⁹⁾Ad secundum dicendum quod genera potentiarum animae ⁽¹⁰⁾distinguuntur dupliciter: ⁽¹¹⁾uno modo ex parte obiecti, ⁽¹²⁾alio modo ex parte subiecti ⁽¹³⁾sive ex parte modi agendi, quod in idem redit. ⁽¹⁴⁾Si igitur distinguantur ex parte 165 obiecti, ⁽¹⁵⁾sic inveniuntur quinque potentiarum animae genera supra enumerata; ⁽¹⁶⁾si autem distinguantur ex parte subiecti vel modi agendi, ⁽¹⁷⁾sic sunt tria genera potentiarum animae, ⁽¹⁸⁾scilicet vegetativum, sensitivum et intellectivum. 170 ⁽¹⁹⁾Operatio enim animae tripliciter se potest habere ad materiam: ⁽²⁰⁾uno modo ita quod per modum materialis actionis exercentur, ⁽²¹⁾et talium actu principium est potentia nutritiva ⁽²²⁾cuius actus exercentur qualitatibus activis et 175 passivis ⁽²³⁾sicut et aliae actiones materiales; ⁽²⁴⁾alio modo ita quod operatio animae non pertingat ad ipsam materiam ⁽²⁵⁾sed solum ad materiae condiciones, ⁽²⁶⁾sicut est in actibus potentiae sensitivae: ⁽²⁷⁾in sensu enim recipitur species sine materia ⁽²⁸⁾sed tamen cum materiae condicionibus; ⁽²⁹⁾tertio modo ita quod operatio animae ⁽³⁰⁾excedat et materiam et materiae condiciones, ⁽³¹⁾et sic est pars animae intellectiva. ⁽³²⁾Secundum igitur has diversas potentiarum animae partitiones 185 ⁽³³⁾contingit aliquas duas potentias animae ad invicem comparatas ⁽³⁴⁾in idem vel diversum genus reduci: ⁽³⁵⁾si enim appetitus sensibilis et intellectualis, qui est voluntas, ⁽³⁶⁾considerentur se-

«потуг» чи «потенцій»⁽¹⁾ для позначення сутностей.⁽²⁾ І позаяк ніщо не стає відомим,⁽³⁾ окрім як через щось, [достеменно] властиве йому,⁽⁴⁾ то, коли деяку сутність позначено через її потенцію, належить,⁽⁵⁾ щоб її було позначено через потенцію, [достеменно] їй властиву.⁽⁶⁾ Але стосовно потенцій зазвичай знаходимо,⁽⁷⁾ що спроможне до більшого,⁽⁸⁾ спроможне й до меншого,⁽⁹⁾ однак не навпаки,⁽¹⁰⁾ як-от той, хто може нести [вагу в] тисячу фунтів,⁽¹¹⁾ може нести [вагу в] сто, як сказано в першій [книзі] Про небо й світ [I, 25 (281 а 7)];⁽¹²⁾ і тому, коли якась річ повинна бути позначена через її потенцію,⁽¹³⁾ їй належить позначатися через найвищий [ступінь] її потенції;⁽¹⁴⁾ але ж та душа, що є в рослинах,⁽¹⁵⁾ має лише найнижчий ступінь серед потенцій душі,⁽¹⁶⁾ тому вона іменується від цієї потенції,⁽¹⁷⁾ коли називається харчовальною чи рослинною;⁽¹⁸⁾ душа ж звірів досягає вищого ступеня,⁽¹⁹⁾ а саме ступеня чуттів;⁽²⁰⁾ тому й сама [ця] душа називається чуттєвою⁽²¹⁾ чи навіть іноді «чуттям»;⁽²²⁾ але людська душа досягає найвищого ступеня серед потенцій душі⁽²³⁾ й відповідно до цього іменується,⁽²⁴⁾ тому вона називається інтелективною⁽²⁵⁾ й інколи також інтелектом⁽²⁶⁾ та, подібно до цього, умом,⁽²⁷⁾ позаяк така потенція природно впливає саме з неї,⁽²⁸⁾ бо є їй властивішою, ніж іншим душам.

⁽²⁹⁾Отже, явно видно, що умом у нашій душі називається те,⁽³⁰⁾ що є найвищим за своєю потугою;⁽³¹⁾ тому, оскільки образ Божий знаходиться в нас у тому, що є в нас найвищим,⁽³²⁾ цей образ належить сутності душі лише через ум,⁽³³⁾ бо той іменує найвищу її потенцію;⁽³⁴⁾ й таким чином ум, позаяк у ньому є образ [Божий],⁽³⁵⁾ іменує потенцію душі, а не її сутність;⁽³⁶⁾ якщо ж він іменує сутність,⁽³⁷⁾ то лише остільки, оскільки з неї впливає така потенція.

1. ⁽³⁸⁾Тож стосовно першого слід сказати,⁽³⁹⁾ що про [слово] ум [тут] говорить не як про таке, що позначає сутність⁽⁴⁰⁾ у плані

відрізнення сутності від потенції,⁽¹⁾ а в плані відрізнення сутності абсолютної⁽²⁾ від тієї, яку так називають відносно;⁽³⁾ й таким чином ум від пізнання ним самого себе відрізняють⁽⁴⁾ остільки, оскільки через те пізнання він співвідноситься із собою,⁽⁵⁾ тоді як про сам ум кажуть в абсолютному [сенсі]. – ⁽⁶⁾Або можна сказати, що ум приймається Августиним⁽⁷⁾ як те, що позначає сутність душі⁽⁸⁾ й, одночасно, таку [її] потенцію.

2. ⁽⁹⁾Стосовно другого слід сказати, що роди потенцій душі⁽¹⁰⁾ розрізняються двоїсто:⁽¹¹⁾ по-перше, з боку об'єкта,⁽¹²⁾ по-друге, з боку суб'єкта,⁽¹³⁾ або з боку способу діяти, що постає як те саме.⁽¹⁴⁾ Отже, якщо розрізнити їх із боку об'єкта,⁽¹⁵⁾ знайдемо п'ять родів здатностей душі, перерахованих вище;⁽¹⁶⁾ якщо ж розрізнятимемо їх із боку суб'єкта чи способу діяти,⁽¹⁷⁾ то постане три роди потенцій душі,⁽¹⁸⁾ а саме вегетативна, чуттєва й інтелективна.⁽¹⁹⁾ Адже діяльність душі щодо матерії можна розглядати як троїсту:⁽²⁰⁾ спершу – як таку, що здійснюється в спосіб матеріальної дії;⁽²¹⁾ а принципом таких дій є харчовальна потенція,⁽²²⁾ акти якої здійснюються активними й пасивними якостями,⁽²³⁾ зовсім як у інших матеріальних діях;⁽²⁴⁾ інший спосіб – коли діяльність душі стосується не самої матерії,⁽²⁵⁾ а тільки матеріальних обставин,⁽²⁶⁾ як у випадку актів чуттєвої здатності:⁽²⁷⁾ справді, в чутті вид приймається без матерії,⁽²⁸⁾ однак, все ж, із матеріальними обставинами;⁽²⁹⁾ третій спосіб – коли діяльність душі⁽³⁰⁾ перевищує межі й матерії, і матеріальних обставин,⁽³¹⁾ і це – випадок інтелективної частини душі.⁽³²⁾ Отже, згідно з цими різними розподілами потенцій душі,⁽³³⁾ якщо порівняти між собою дві будь-які її потенції,⁽³⁴⁾ ті виявляються зведеними до одного й того ж роду або до різних родів:⁽³⁵⁾ справді, якщо чуттєвий потяг і потяг інтелектуальний, яким є воля,⁽³⁶⁾ розглядаються з

190 cundum ordinem ad obiectum, ⁽¹⁾sic reducuntur
in unum genus ⁽²⁾quia utriusque obiectum est
bonum; ⁽³⁾si vero considerentur quantum ad
modum agendi, ⁽⁴⁾sic reducuntur in diversa gene-
nera ⁽⁵⁾quia appetitus inferior reducitur in
195 genus sensitivi, ⁽⁶⁾appetitus vero superior in genus
intellectivi: ⁽⁷⁾sicut enim sensus apprehendit
suum obiectum sub condicionibus materiali-
bus, ⁽⁸⁾prout scilicet est hic et nunc, ⁽⁹⁾sic et appe-
titus sensibilis in suum obiectum fertur, ⁽¹⁰⁾in
200 bonum scilicet particulare, ⁽¹¹⁾appetitus vero su-
perior in suum obiectum tendit ⁽¹²⁾per modum
quo intellectus apprehendit, ⁽¹³⁾et sic quantum
ad modum agendi voluntas ⁽¹⁴⁾ad genus intel-
lectivi reducitur. ⁽¹⁵⁾Modus autem actionis pro-
venit ex dispositione agentis ⁽¹⁶⁾quia quanto fuerit
205 perfectius agens, ⁽¹⁷⁾tanto est eius actio perfectior;
⁽¹⁸⁾et ideo si considerentur huiusmodi potentiae
⁽¹⁹⁾secundum quod egrediuntur ab essentia animae
⁽²⁰⁾quae est quasi subiectum earum, ⁽²¹⁾voluntas inven-
nitur in eadem coordinatione cum intellectu;
210 ⁽²²⁾non autem appetitus inferior ⁽²³⁾qui in irascibili-
lem et concupiscibilem dividitur. ⁽²⁴⁾Et ideo mens
potest comprehendere voluntatem et intel-
lectum ⁽²⁵⁾absque hoc quod sit essentia animae,
215 ⁽²⁶⁾in quantum scilicet nominat quoddam genus
potentiarum animae, ⁽²⁷⁾ut sub mente intelligan-
tur comprehendi omnes illae potentiae ⁽²⁸⁾quae
in suis actibus omnino a materia et condicio-
nibus materiae recedunt.
220 3. ⁽²⁹⁾Ad tertium dicendum quod ab Augu-
stino et aliis sanctis ⁽³⁰⁾imago Trinitatis in homine
multipliciter assignatur; ⁽³¹⁾nec oportet ut una
illarum assignationum alteri respondeat, ⁽³²⁾sic-
ut patet quod Augustinus assignat imaginem
225 Trinitatis ⁽³³⁾secundum mentem, notitiam et amo-
rem, ⁽³⁴⁾et ulterius secundum memoriam, intel-
ligentiam et voluntatem; ⁽³⁵⁾et quamvis voluntas
et amor sibi invicem respondeant, ⁽³⁶⁾et notitia
et intelligentia, ⁽³⁷⁾tamen non oportet quod mens
230 respondeat memoriae ⁽³⁸⁾cum mens omnia tria

contineat ⁽¹⁾quae in alia assignatione dicuntur;
⁽²⁾similiter etiam illa assignatio Augustini quam
obiectio tangit, ⁽³⁾est alia a duabus praemissis:
⁽⁴⁾unde non oportet quod, si amare amori respondeat
235 menti sicut proprius actus eius ⁽⁷⁾in quantum
est mens.

4. ⁽⁸⁾Ad quartum dicendum quod angeli di-
cuntur mentes, ⁽⁹⁾non quia ipsa mens ⁽¹⁰⁾sive intel-
lectus angeli sit eius essentia ⁽¹¹⁾prout mens et
240 intellectus potentiam nominant, ⁽¹²⁾sed quia nihil
aliud habent de potentiis animae ⁽¹³⁾nisi hoc quod
sub mente comprehenditur; ⁽¹⁴⁾unde totaliter sunt
mens. ⁽¹⁵⁾Animae vero nostrae adiunguntur aliae
potentiae ⁽¹⁶⁾quae sub mente non comprehendun-
245 tur ⁽¹⁷⁾ex eo quod est actus corporis, ⁽¹⁸⁾scilicet sensi-
tivae et nutritivae potentiae; ⁽¹⁹⁾unde non ita
potest dici anima esse mens ⁽²⁰⁾sicut et angelus.

5. ⁽²¹⁾Ad quintum dicendum quod vivere addit
supra esse ⁽²²⁾et intelligere super vivere. ⁽²³⁾Ad hoc
250 autem quod in aliquo imago Dei invenitur
⁽²⁴⁾oportet quod ad ultimum genus perfectionis
perveniat ⁽²⁵⁾quo creatura tendere potest; ⁽²⁶⁾unde si
habeat esse tantum, sicut lapides, ⁽²⁷⁾vel esse et
vivere, sicut plantae et bruta, ⁽²⁸⁾non salvatur in
255 hoc ratio imaginis, ⁽²⁹⁾sed oportet ad perfectam
imaginis rationem ⁽³⁰⁾ut creatura sit, vivat et
intelligat: ⁽³¹⁾in hoc enim perfectissime secundum
genus conformatur essentialibus attributis. ⁽³²⁾Et
ideo, quia in assignatione imaginis ⁽³³⁾mens locum
260 divinae essentiae tenet, ⁽³⁴⁾haec vero tria quae sunt
memoria, intelligentia et voluntas, ⁽³⁵⁾tenent lo-
cum trium personarum, ⁽³⁶⁾ideo Augustinus menti
adseribit illa quae requiruntur ad imaginem in
creatura ⁽³⁷⁾cum dicit quod «memoria, intelligentia
265 et voluntas sunt ⁽³⁸⁾una vita, una mens, una essen-
tia». ⁽³⁹⁾Nec tamen oportet quod ex hoc ⁽⁴⁰⁾ipso in
anima dicatur mens et vita quo et essentia,
⁽⁴¹⁾quia non est idem in nobis esse, vivere et intel-
ligere sicut et in Deo; ⁽⁴²⁾dicuntur tamen haec
270 tria una essentia ⁽⁴³⁾in quantum ab una essentia

боку об'єкта, ⁽¹⁾ вони зводяться до одного роду, ⁽²⁾ адже об'єктом того й того є благо; ⁽³⁾ якщо ж розглядати їх з боку способу діяти, ⁽⁴⁾ вони зводяться до різних родів, ⁽⁵⁾ бо нижчий потяг зведеться до чуттєвого роду, ⁽⁶⁾ а вищий – до роду інтелективного: ⁽⁷⁾ справді, як чуття осягає свій об'єкт у межах матеріальних обставин, ⁽⁸⁾ тобто як він є тут і тепер, ⁽⁹⁾ так і чуттєвий потяг дістається свого об'єкта, ⁽¹⁰⁾ яким є осібне благо, ⁽¹¹⁾ натомість вищий потяг тяжіє до свого об'єкта ⁽¹²⁾ в той спосіб, у який його осягає інтелект, ⁽¹³⁾ і, таким чином, воля, з боку способу діяти, ⁽¹⁴⁾ зводиться до інтелективного роду. ⁽¹⁵⁾ Але ж спосіб діяти походить від налаштованості дієвця: ⁽¹⁶⁾ бо що досконалішим буде дієвець, ⁽¹⁷⁾ то досконаліша його дія; ⁽¹⁸⁾ ось чому, якщо розглядати такі потенції ⁽¹⁹⁾ як похідні від сутності душі, ⁽²⁰⁾ яка є ніби їхнім суб'єктом, ⁽²¹⁾ то воля виявляється узгодженою з інтелектом; ⁽²²⁾ не те з нижчим потягом, ⁽²³⁾ що поділяється на гнівливий і пожадливий. ⁽²⁴⁾ І саме тому ум може містити волю й інтелект, ⁽²⁵⁾ не будучи сутністю душі, ⁽²⁶⁾ оскільки він є, звісно, ім'ям деякого роду потенцій душі, ⁽²⁷⁾ тож як вміщені в умі розуміються всі ті потенції, ⁽²⁸⁾ які цілком відділені у своїх актах від матерії й матеріальних обставин,

3. ⁽²⁹⁾ Стосовно третього слід сказати, що Августин і інші святі ⁽³⁰⁾ у багато способів виділяють образ Трійці в людині; ⁽³¹⁾ тож не обов'язково якийсь один із них має узгоджуватися з якимось іншим; ⁽³²⁾ адже Августин явно [*De Trin.* IX, 12] виділяє образ Трійці ⁽³³⁾ як ум, пізнання й любов, ⁽³⁴⁾ а далі [*De Trin.* X, 12] – як пам'ять, інтелігенцію й волю; ⁽³⁵⁾ і хоча воля й любов взаємовідповідні, ⁽³⁶⁾ як і пізнання й інтелігенція, ⁽³⁷⁾ все ж не обов'язково ум має узгоджуватися з пам'яттю, ⁽³⁸⁾ позаяк він містить усі три речі,

⁽¹⁾ про які говориться в іншому розподілі; ⁽²⁾ так само й наведений у запереченні Августина розподіл – ⁽³⁾ інший, ніж обидва попередні; ⁽⁴⁾ тому не обов'язково, коли дія «любити» відповідає любові, ⁽⁵⁾ а «пізнавати» – пізнанню, ⁽⁶⁾ то дія «бути» відповідатиме уму як його властивий акт, ⁽⁷⁾ оскільки той є ум.

4. ⁽⁸⁾ Стосовно четвертого слід сказати, що ангели називаються умами ⁽⁹⁾ не тому, що сам ум ⁽¹⁰⁾ або інтелект ангела є його сутністю, ⁽¹¹⁾ адже ум або інтелект іменуються потенціями, ⁽¹²⁾ а тому, що вони не мають ніяких інших потенцій душі, ⁽¹³⁾ окрім тих, що містяться в умі; ⁽¹⁴⁾ відтак вони цілком у умом. ⁽¹⁵⁾ До нашої ж душі приєднано інші потенції, ⁽¹⁶⁾ які в умі не містяться ⁽¹⁷⁾ (адже вона – акт тіла), ⁽¹⁸⁾ а саме потенції чуттєва й харчувальна; ⁽¹⁹⁾ тому не можна сказати, що [людська] душа є умом, ⁽²⁰⁾ як це кажуть про ангела.

5. ⁽²¹⁾ Стосовно п'ятого слід сказати, що життя додається до буття, ⁽²²⁾ а інтелектуальне schoenlennen – до життя. ⁽²³⁾ Але для того, щоби образ Бога знаходився в чомусь, ⁽²⁴⁾ воно неодмінно має досягти найвищого роду досконалості, ⁽²⁵⁾ якого може прагнути створіння; ⁽²⁶⁾ отже, якщо воно має лише буття, як каміння, ⁽²⁷⁾ або буття й життя, як рослини й тварини, ⁽²⁸⁾ то в такому підставі для образу не зберігається; ⁽²⁹⁾ для досконалої ж підстави образу є обов'язковим, ⁽³⁰⁾ щоби створіння було, жило й осягало інтелектом: ⁽³¹⁾ звісно ж, у цьому воно має вельми досконало відповідати за своїм родом сутнісним атрибутам. ⁽³²⁾ І тому, – оскільки в такому позначенні образу ⁽³³⁾ ум посідає місце божественної сутності, ⁽³⁴⁾ а ці троє, тобто пам'ять, інтелігенція й воля, ⁽³⁵⁾ посідають місце трьох Осіб, – ⁽³⁶⁾ Августин приписує уму те, що потребується для [наявності] образу в створінні, ⁽³⁷⁾ коли каже, що «пам'ять, інтелігенція й воля є ⁽³⁸⁾ одним умом, однією сутністю, одним життям». ⁽³⁹⁾ Однак не обов'язково, щоби звідси ⁽⁴⁰⁾ ум і життя називалися в душі тим самим, що й сутність, ⁽⁴¹⁾ адже бути, жити й інтелектуально осягати не те саме в нас, що в Богові; ⁽⁴²⁾ однак ті троє називаються однією сутністю, ⁽⁴³⁾ позаяк походять від єдиної сутності

- mentis procedunt, ⁽¹⁾una vita in quantum ad unum genus vitae pertinent, ⁽²⁾una mens in quantum sub una mente comprehenduntur ⁽³⁾ut partes sub toto, ⁽⁴⁾sicut visus et auditus comprehenduntur sub parte animae sensitiva.
- 275 6. ⁽⁵⁾Ad sextum dicendum quod secundum Philosophum in VIII Metaphysicae, ⁽⁶⁾quia substantialia rerum differentiae sunt nobis ignotae, ⁽⁷⁾loco earum interdum diffinientes accidentalibus utuntur ⁽⁸⁾secundum quod ipsa accidentia designant vel notificant essentiam ⁽⁹⁾ut proprii effectus notificant causam; ⁽¹⁰⁾unde sensibile, secundum quod est differentia constitutiva animalis, ⁽¹¹⁾non sumitur a sensu prout nominat potentiam ⁽¹²⁾sed prout nominat ipsam animae essentiam ⁽¹³⁾a qua talis potentia fluit; ⁽¹⁴⁾et similiter est de rationali ⁽¹⁵⁾vel de eo quod est habens mentem.
- 280 7. ⁽¹⁶⁾Ad septimum dicendum quod, sicut pars animae sensitiva ⁽¹⁷⁾non intelligitur esse una quaedam potentia ⁽¹⁸⁾praeter omnes particulares potentias ⁽¹⁹⁾quae sub ipsa comprehenduntur, ⁽²⁰⁾sed est quasi quoddam totum potentiale ⁽²¹⁾comprehendens omnes illas potentias quasi partes, ⁽²²⁾ita etiam mens non est una quaedam potentia ⁽²³⁾praeter memoriam, intelligentiam et voluntatem, ⁽²⁴⁾sed est quoddam totum potentiale comprehendens haec tria; ⁽²⁵⁾sicut etiam videmus quod sub potentia faciendi domum ⁽²⁶⁾comprehenditur potentia dolandi lapides ⁽²⁷⁾et erigendi parietes, et sic de aliis.
- 295 8. ⁽²⁸⁾Ad octavum dicendum quod mens ⁽²⁹⁾non comparatur ad intelligentiam et voluntatem sicut subiectum ⁽³⁰⁾sed magis sicut totum ad partes ⁽³¹⁾prout mens potentiam ipsam nominat; ⁽³²⁾si vero sumatur mens pro essentia animae ⁽³³⁾secundum quod ab ea nata est progredi talis potentia, ⁽³⁴⁾sic nominabit subiectum potentiariam.
- 300 9. ⁽³⁵⁾Ad nonum dicendum quod una potentia particularis ⁽³⁶⁾non comprehendit sub se plures;
- ⁽¹⁾sed nihil prohibet sub una generali potentia comprehendi plures ut partes, ⁽²⁾sicut sub una parte corporis ⁽³⁾plures partes organicae comprehenduntur, ⁽⁴⁾ut digiti sub manu. 315

ума, ⁽¹⁾одним життям – позаяк стосуються єдиного роду життя, ⁽²⁾єдиним умом – позаяк містяться в одному умі ⁽³⁾як частини в цілому, ⁽⁴⁾як бачення й слух – у чуттєвій частині душі.

6. ⁽⁵⁾Стосовно шостого слід сказати, що, згідно з Філософом у VIII книзі Метафізики [I. 2 (1042 b 25)], ⁽⁶⁾оскільки субстанційні відмінності речей нам не відомі, ⁽⁷⁾замість них ми іноді вживаємо визначення акцидентальних відмінностей, ⁽⁸⁾у тій мірі, в якій самі акциденти позначають або дають пізнати сутність, ⁽⁹⁾подібно до того, як властиві наслідки дають пізнати причину; ⁽¹⁰⁾ось чому чуттєве, оскільки воно становить засадову відмінну рису одушевленої істоти, ⁽¹¹⁾набуває сенсу не як те, що іменує якусь потенцію, ⁽¹²⁾а як те, що іменує саму сутність душі, ⁽¹³⁾з якої впливає ця потенція; ⁽¹⁴⁾і те саме щодо раціонального ⁽¹⁵⁾або того, що наділене умом.

7. ⁽¹⁶⁾Стосовно сьомого слід сказати, що так само, як чуттєву частину душі ⁽¹⁷⁾розуміють не як якусь потенцію ⁽¹⁸⁾поряд із усіма окремими потенціями, ⁽¹⁹⁾що в ній містяться, ⁽²⁰⁾а як певне потенційне ціле, ⁽²¹⁾що містить всі ці потенції як частини, ⁽²²⁾так і ум – це не якась потенція ⁽²³⁾поряд із пам'яттю, інтелігенцією й волею, ⁽²⁴⁾а деяке потенційне ціле, що містить цих трьох; ⁽²⁵⁾зовсім як тоді, коли ми бачимо, що в потенції вибудувати будинок ⁽²⁶⁾містяться потенції обробляти каміння ⁽²⁷⁾та зводити стіни й те саме щодо інших.

8. ⁽²⁸⁾Стосовно восьмого слід сказати, що ум ⁽²⁹⁾постає в порівнянні з інтелігенцією й волею не як суб'єкт, ⁽³⁰⁾а радше як ціле щодо частин, ⁽³¹⁾скоро «умом» іменується сама потенція; ⁽³²⁾коли ж брати «ум» як сутність душі ⁽³³⁾оскільки якась потенція природно походить від нього, ⁽³⁴⁾тоді ним іменуватиметься суб'єкт потенцій.

9. ⁽³⁵⁾На дев'яте слід сказати, що одна осібна потенція ⁽³⁶⁾не містить у собі кількох потенцій,

⁽¹⁾проте ніщо не забороняє кільком потенціям як частинам міститися в одній загальній, ⁽²⁾так само, як в одній частині тіла ⁽³⁾містяться декілька органічних частин, ⁽⁴⁾як-от пальці в руці.